Mae Casgliad y Gwasanaeth Cenedlaethol Cymru, (1947-61/63) a grëwyd gan Age Cymru Dyfed, wedi'i wneud yn bosib diolch i Gronfa Dreftadaeth y Loteri Genedlaethol.

William Morris,

Gwasanaeth Cenhedlaethol 1960-1962,

Llu Awyr Brenhinol

Dyddiad y cyfweliad: 8fed o Rhagfyr 2025

Lleoliad: Rhydowen, Cedredigion

Cyfwelydd: Hugh Morgan

Camera: Neil Davies

Disgrifiad Ysgrifenedig

Yn mis Medi 1960 cafodd William Morris ei gonsgriptio i'r Gwasanaeth Cenedlaethol, gan ddod yn aelod o un o'r carfannau olaf o recriwtiaid cyn i'r Gwasanaeth Cenedlaethol ddod â chonsgripsiwn gorfodol i ben ym 1961. Os oedd gan William unrhyw dewis, byddai'n wedi hoffi ymuno â'r Llynges Frenhinol, ond chafodd gorchmynion I fynd i RAF Cardington yn Swydd Bedford, lle byddai'n treulio ei ddwy flynedd yn yr Llu Awyr Brenhinol.

Mae casgliad William yn cynnwys cyfweliad wedi ffilmio yn ddwy-ran, ffotograffau o'i gasgliad personol, a'r disgrifiad ysgrifenedig hwn.

Blynyddoedd Cynnar a Galwad i Fyny

Ganwyd William ym 1939 a thyfodd i fyny yn Nhreorci yn y Rhondda. Roedd tad William yn löwr a ymunodd â Byddin Prydain yn 1939, gan wasanaethu fel gyrrwr drwy gydol yr Ail Ryfel Byd. Mae William yn cofio, ar ôl i'w dad gael ei ryddhau o'r fyddin a dychwelyd at y teulu yn y Rhondda, wnaeth o byth gyrru car eto ac wrth edrych yn ôl, mae William yn amau bod gan ei dad Anhwylder Straen wedi Trawma heb ei ddiagnosio. Nid siaradodd dad Wiliam erioed am ei wasanaeth rhyfel.

Hefyd, yn ystod y blynyddoedd rhyfel, gweithiodd mam William mewn ffatri arfau rhyfel a oedd yn debygol iawn o fod yn Ffatri Ordnans Frenhinol 53 ym Mhen-y-bont ar Ogwr, a elwid yn Arsenal Pen-y-bont ar Ogwr. Roedd hwn hefyd yn waith peryglus, gyda menywod yn bennaf yn gweithio yn y ffatriau a chollodd 27 eu bywydau mewn damweiniau ffatri. O ganlyniad i'w rieni fod i ffwrdd o gartref am lawer o'r rhyfel, cafodd William ei fagu mwyaf amser gan ei nain. Roedd William yn chwech oed pryd wnaeth yr rhyfel ddod i ben, ond mae ganddo atgofion o falŵns barge o hyd, ac mae'n cofio Dreorci yn gael ei tharo gan y Luftwaffe (ar 29.4.41, gan ddileu rhan o stryd gyda thai wedi'u dinistrio yn Stryd Traen a Heol y Parc, gyda 27 yn cael eu lladd gan gynnwys llawer o blant o oedd yn faciwis)

Gwasanaeth Cenedlaethol

Gan adael yr ysgol ramadeg yn 15 oed, daeth William yn brentis teiliwr. Oherwydd ei brentisiaeth, gohiriwyd gorfodaeth filwrol i'r Gwasanaeth Cenedlaethol nes bod ei brentisiaeth wedi'i chwblhau'n llwyddiannus. Pan oedd yn ugain oed, chafood William y galw fyny a chyfarwyddwyd ef i fynd i RAF Cardington, Swydd Bedford. Roedd hi'n Hydref 1960 erbyn hyn ac ar ôl wythnos yng Nghardington lle cafodd ei wisgo gyda cît, ynghyd â'r sioc ddiwylliannol o gael ei weiddi arno'n trwy'r amser gan NCOs yr RAF, cafodd William ei bostio i RAF Bridgnorth yn Swydd Amwythig am tua wyth wythnos o hyfforddiant sylfaenol. Ar ddiwedd yr hyfforddiant sylfaenol, cyfarwyddwyd William i deithio i RAF Freckleton ger Blackpool, lle byddai'n hyfforddi fel Meddyg yr RAF.

Dim ond un mlynedd ar bymtheg ynghynt, yr pentref cyfagos Freckleton oedd safle 'Trychineb Awyr Freckleton' pan gollodd awyren USAAF B.24 Liberator o faes awyr Warton reolaeth mewn storm a tharo'r pentref gan achosi marwolaeth 61 o bobl gan gynnwys 38 o blant ifanc a'u dau athro yn yr ysgol, gwasanaethu personel yr RAF a staff yr RAF mewn caffi cyfagos.

Gwnaeth William perfformio'n dda ar ei gwrs, gan ddod yn feddyg cymwys ac gadael gyda rheng SAC (Uwch Awyrennydd) pan gafodd ei bostio i'r faes awyr mawr Gorchymyn Trafnidiaeth yr RAF yn Lyneham, yn Wiltshire. Dros y 18 mis nesaf neu fwy, byddai William yn cael ei ddyrchafu i LAC (Arweinydd Awyrennydd) ac i Gorporal, gan ymweld â lleoedd fel Aden a Belize. Yn ei gyfweliadau ffilm sydd ar gael yn y casgliad hon, mae William yn cofio ei amser a'i ddyletswyddau yn Lyneham.

O ddiddordeb arbennig yng nghasgliad cyfweliadau a ffotograffau William yw'r rhan a chwaraeodd fel Meddyg yn rhaglen frechu brys torfol yn erbyn y Frech Wen yn ardaloedd Rhondda a Chaerdydd ym mis Ionawr 1962, a oedd wedi deillio o achosion o'r Frech Wen. Yn ôl y sôn, cyflwynwyd y Frech Wen i Gymru'n ddamweiniol gan berson a oedd yn dychwelyd o Bacistan (lle'r oedd y Frech Wen ar y pryd yn gyffredin iawn) gan achosi argyfwng iechyd cyhoeddus mawr yn Ne Cymru. Bu 19 o farwolaethau gan gynnwys meddyg a oedd wedi bod yn trin cleifion yr effeithiwyd arnynt a chafodd bron i filiwn o bobl eu brechu yn Ne Cymru. Mae William yn ymddangos mewn ymgyrch codi ymwybyddiaeth gyhoeddus mewn ffotograff sy'n ei ddangos ef a meddyg yn rhoi'r brechlyn i WAAF cydweithredol. Mae'r llun cyhoeddusrwydd hwn yn rhan o gasgliad Gwasanaeth Cenedlaethol William, y gellir ei weld ar Archif Cyn-filwyr Gorllewin Cymru.

Yn ôl i fywyd sifil

Cafodd William ei ryddhau o’r fyddin ddiwedd 1962 ar ôl gwasanaethu am ddwy flynedd. Rhannodd ei fod yn syndod i eraill na phenderfynodd aros yn yr RAF fel milwr rheolaidd, cymaint oedd ei wybodaeth a’i frwdfrydedd fel Meddyg. Yn lle hynny, dychwelodd William at y siop teilwriaid a oedd wedi’i roi fo trwy ei brentisiaeth, ond yn y pen draw ar ôl sawl swydd arall, treuliodd gweddill ei gyrfa yn yr hyn y mae’n ei ddisgrifio fel y swydd fwyaf pleserus yn ei fywyd- sef gweithio yng ngwasanaeth Telegram Swyddfa’r Post.

Ar ôl ymddeol, daeth William yn aelod gweithgar o Gymdeithas y Lluoedd Awyr Brenhinol (RAFA) ac mae wedi gwasanaethu ers sawl blwyddyn fel Trysorydd i gangen feddygol RAFA, sydd â dros 200 o aelodau gan gynnwys meddygon a deintyddion, ac sy'n elusen gofrestredig yn ei rhinwedd ei hun.

Yn olaf, mae William yn datgan yn ei gyfweliad ffilm pe bai rhywun yn gofyn iddo wneud Gwasanaeth Cenedlaethol eto, y byddai'n gwneud "mewn curiad calon".

Mae pob hawl, gan gynnwys hawliau cyhoeddi i'r erthygl hon, yn perthyn i William Morris, neu ei fuddiolwr uniongyrchol pe bai'n marw.

Mae hawliau cyhoeddi i ddeunydd gafodd eu defnyddio i gwblhau’r ddogfen hon yn aros gyda’r cyhoeddwr gwreiddiol.

Casgliad y Werin Cymru
People’s Collection Wales
www.casgliadywerin.cymru
www.peoplescollection.wales

Dyfed
age Cymru